

“SAHABE-EHL-İ BEYT” EKSENİNDE Şİİ-SÜNNÎ İHTİLAFININ HADİS RİVAYETİNE YANSIMALARI”¹

Dr. Mahmut Demir

Diyanet İşleri Başkanlığı
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Özet:

Bu makale, sahabe ve Ehl-i Beyt'in/Hz. Ali'nin faziletlerine dair rivayetler üzerinden Şia ile Ehl-i Sünnet arasındaki görüş ayrılıklarının hadis rivayetine yansımalarını ele almaktadır. İslam düşünce geleneğinin iki büyük ekolü olan Ehl-i Sünnet ile Şia'nın sahabe tasavvurları üzerinde durulmuş, ardından ilgili rivayetler içerik ve üslup itibariyle mukayeseli olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiî, sünnî, sahabe, Ehl-i Beyt/Hz. Ali, sebb-la'n-buğz, sevgi.

THE REFLECTIONS OF THE SUNNI-SHIITE DISAGREEMENT BASED ON AL-SAHABAH AND AHL AL-BAYT ON THE HADITHS

Abstract:

This article deals with the reflections of the Sunni-Shiite disagreement on the hadiths by studying the traditions about *'faḍā'il al-ṣaḥābah'* and *'faḍā'il ahl al-bayt or 'Alī'* (virtues of the Companions of the Prophet and virtues of the Family of the Prophet or 'Alī). It deals with the perceptions of *ṣaḥābah* in the two major sects of Islamic tradition, namely *Ahl al-Sunnah* and *Shī'ah*, and then the related narrations are compared and examined in terms of content and style.

Key Words: Shiite, Sunni, al-ṣaḥābah, Ahl al-Bayt/'Alī, insult-imprecate-aversion, liking.

Sahabe, Şiî-Sünnî ayrışmasını derinleştiren en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam dünyasının büyük çoğunluğunu teşkil eden Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Peygamber'in sağlığında İslam uğruna büyük fedakârlıklara katlanan sahabe, onun vefatından sonra da sorumluluklarını unutmamışlar, İslam'ın geniş kitlelere ulaşmasında önemli rol oynamışlardır. Nübüvvetin tek canlı tanıkları olan sahabîlerin en büyük hizmeti, Kur'an ve Sünnet mîrasını bir sonraki nesle aktarma çabaları olmuştur. Tüm

¹ Bu makale, tarafımızdan Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde (2010) hazırlanan “*Fezâilu's-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şiî-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları*” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

bunları göz önüne alan Sünnî İslam geleneği, sahabeyi takdir ve tafdîl etmeyi temel bir prensip olarak benimsemiştir. Ancak bu yaklaşım, kronolojik olarak, sahabeyi tahkîr ve tezyif eden siyâsî ve itikadî bir oluşumun, yani Şia'nın zuhûrundan sonraki döneme tekabül etmektedir.

“Sahabe” Ehl-i Sünnette olduğu gibi Şia nezdinde olumlu şeyler çağrıştıran bir kavram değildir. Zira onlara göre, birkaçı hariç, Hz. Peygamber vefat ettiğinde hayatta olan tüm sahabiler O'nun (s.a.) vasiyetine ihanet etmişlerdir. Zira Allah Rasûlü, ölmeden kısa bir süre önce tüm ashabına, vefatından sonra ümmetin başına geçecek kişinin Hz. Ali olduğunu ilan etmiş ve onlar da bunu kabul etmişlerdir. Ancak çok geçmeden Hz. Ebû Bekir'i halife seçmekle verdikleri sözden ayrılmışlar ve dinden çıkmışlardır. Hatta Şîî doktrinin temelini oluşturan bu yaklaşım, *Kitâbu Süleym b. Kays*'ta Hz. Ali'ye nispet edilmektedir.²

Hz. Osman'ın hilafetinin ortalarından itibaren başlayan ve kanlı olaylarla devam eden kargaşa dönemi, sahabeyi kınayan Şia için sadece bir malzeme olmuştur. Bilindik fitne hâdiseleri, Şîî doktrinin olumsuz sahabe imajına katkı sağlamakla birlikte, onun temel gerekçesi değildir. Çünkü Şia'ya göre *sakîfe* günü Hz. Ali'nin hilafet hakkını gasp etmekle sahabe, fitnenin kapısını çoktan açmıştır. Neticede Şia, başta ilk üç halife olmak üzere sahabeye dil uzatmayı ilke haline getirmiş, buna karşın Ehl-i Sünnet ise, Ehl-i Beyt ve Ali sevgisi konusunda hassas olmakla birlikte tüm sahabeyi sevmeyi adeta imanın bir gereği addetmiş, onlara hakaret etmeyi, dil uzatmayı da küfürle, nifakla eşdeğer kılmıştır.³ Böylece İslam dünyasında erken dönemlerden itibaren sahabe hakkında, birbirine taban tabana zıt iki uç fikir ortaya çıkmıştır. Bilhassa Sahabenin Faziletleri (Fezâilu's-Sahâbe) veya “Menâkıbu's-Sahâbe” başlığı altındaki rivayetler incelendiğinde bu karşıtlığın hadis rivayetleriyle münasebeti açıkça görülmektedir.

Konuya girmeden önce şu hususa işaret etmekte fayda görüyoruz. Makalenin isminden hareketle “Fezâilu's-Sahâbe” rivayetlerinin Şîî-Sünnî uyuşmazlığının bir ürünü olduğu şeklindeki bir önyargının oluşacağı muhtemeldir. Elbette uydurma hadis faaliyetinin temel sâiklerinden biri de hiç şüphesiz siyâsî/itikadî uyuşmazlıklardır. Bunlar arasında sahabenin, özellikle de Hz. Peygamber'in vefâtından sonra siyâsî sahada boy göstermiş olanların faziletleriyle ilgili rivayetler de pekâlâ mevcuttur. Ancak genel olarak söz konusu literatürün sıhhatini şâibe altında bırakacak bir genellemeden uzak durduğumuzu ifade etmeliyiz. Kaldı ki maksadımız ilgili literatürü sübût açısından ele almak değildir. Asıl maksadımız temelde siyâsî bir hüviyet taşıyan Şîî-Sünnî çekişmesi ile sahabenin faziletlerine ilişkin muayyen rivayetler arasındaki münasebeti tespit etmektir.

Şîî-Sünnî çekişmesinin hadis rivayetine yansımaları, siyâsî/itikadî kaygılarla karşılıklı olarak hadis uydurmak şeklinde karşımıza çıktığı gibi, aslı olan bir hadis veya hadisenin içine yine aynı kaygılarla yeni unsurların eklenmesi suretiyle de

² Süleym, Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Kûfî, *Kitâbu Süleym*, I-III, Thk. Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî, Dalîle Mâ, Kum, II, 564, 598.

³ Tahâvî (ö. 321/933), bu yaklaşımı şöyle formülize etmiştir: “*Sahabeyi sevmek dindir, imandır ve ihsandır; onlara buğzetmek ise, küfürdür, nifaktır ve tuğyândır.*” İbn Ebi'l-İzz, Ali b. Ali B. Muhammed, *Şerhu'l-Akâdeti't-Tahâviyye*, Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Ş. Arnavut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, s. 396.

tahakkuk etmiştir. Söz konusu çekişme ya genel olarak “sahabe-Ehl-i Beyt” ya da özel olarak “Hz. Ebû Bekir-Hz. Ali” eksenli olarak tezahür etmiştir. Şöyle ki ilgili rivayetler mukayeseli olarak ele alındığında aynı veya benzer faziletlerin kimi rivayetlerde sahabe, kimi rivayetlerde de Ehl-i Beyt; yine kimi rivayetlerde Hz. Ali, bazılarında da Hz. Ebû Bekir/Hz. Ömer hakkında varid olduğu görülmektedir. Biz burada sadece “sahabe-Ehl-i Beyt” merkezli rivayetler ışığında konuyu ele almak istiyoruz. Buradaki “sahabe” genel bir ifade olmakla beraber maksadımızı ifade ettiği için zaman zaman Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer hakkındaki rivayetler de zikredilmiştir. Aynı şekilde Hz. Ali’ye ilişkin rivayetler de Ehl-i Beyt’e ilişkin rivayetler zımında değerlendirilmiştir.

Sahabe-Ehl-İ Beyt” Ekseninde Şîî-Sünnî Çekişmesinin Hadis Rivayetine Yansımaları

İlgili rivayetleri mukayeseli bir biçimde okuduğumuzda rivayetlerin ilişkilendirildiği sosyal ve siyasal zemine uygun bir takım anahtar kavramlar açık bir biçimde kendini belli etmektedir. Bunlar genel olarak *sevgi*, *buğz*, *sebb*, *la’n* ve *velâyet* gibi mefhumlardır. Bu mefhumların öne çıktığı rivayetler iki farklı yaklaşımı temsil etmektedir. Şöyle ki; kaynaklarda bir taraftan **Ehl-i Beyt**’i sevmeyi teşvik eden ve onlara buğz etmeyi, lanet okumayı yasaklayan rivayetler yanında benzer kalıp ve üsluplarla tüm **ashâbı** sevmeyi teşvik eden ve onlara dil uzatmayı kınayan rivayetlere de rastlamak mümkündür.

Bilindiği gibi Emevîler (41-133/662-750) iktidarlarını sağlamlaştırmak için bir tehdit olarak gördükleri Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e karşı sistemli bir biçimde baskı uygulamışlardır. Bu meyanda Ehl-i Beyt’i kötülemeyi veya onlara dil uzatmayı (sebb/buğz/lanet) resmî bir politika olarak benimsemişlerdir. Bu faaliyeti ilk olarak Muaviye b. Ebî Süfyân’ın başlattığı görülmektedir. O, valilerine gönderdiği talimatlarda cami minberlerinde özellikle Ali b. Ebî Talib aleyhine propaganda yapılmasını emretmiştir. Hatta bu emrin icrası için mescitlerde yeni düzenlemelere gitmiştir. Yakubî’nin (ö. 294/897) *Tarih*’inde kaydettiğine göre Muaviye, hicretin kırk dördüncü yılında mescitte hutbe için özel bir yer (el-Maksûra) yaptırmıştır. Kurban ve Ramazan bayramlarında minberleri mescidin dışına çıkararak namazdan önce hutbe okumuştur. Çünkü halk, Ali’ye yapılan hakaretleri duymamak için namazı bitirince hutbeyi dinlemeden hemen dağılıyordu. Muaviye’nin hutbeyi namazdan önce okumasının sebebi budur.⁴ Bundan sonra minberlerde Hz. Ali’ye lanet okumak bir gelenek haline gelmiştir.⁵ İbn Asâkir (ö. 571/1176) bu geleneğin seksen yıl devam ettiğini kaydetmektedir.⁶

Emevîlerin bu faaliyetleri göz önüne alındığında Şîî bakış açısını temsil eden rivayetler daha çok Emevîlere karşı bir aksülamel izlenimi vermektedir. Aynı şekilde Sünnî hassâsiyeti temsil eden rivayetler ise, Şia’nın sahabe hakkındaki olumsuz kanaatlerine karşı tepkiyi ifade etmektedir. Şimdi, önce Sünnî kaynaklara da yansıyan Hz. Ali/Ehl-i Beyt hakkındaki bazı rivayet örneklerine işaret ettikten sonra, daha çok

⁴ Yakubî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer, *Tarîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut t.y., I, 198.

⁵ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989, VII, 82.

⁶ İbn Asâkir, *Tebyînu Kezîbi'l-Müfterî Fîmâ Nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1404 h. s. 109.

Şia'yı muhatap aldığı anlaşılabilir ve Ehl-i Sünnet'in sahabe hassasiyetini ifade eden benzer muhtevalı bazı rivayetlere değineceğiz.

1. Hz. Ali/Ehl-i Beyt Hakkındaki Rivayetler

“Allah (c.c.), kardeşim Ali'ye sayılamayacak kadar çok fazilet bahşetmiştir. Kim bunlardan birini kabul ederek anarsa, Allah, onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlayacaktır. Yine her kim onun faziletlerinden birini yazarsa o yazdığı (rivayet) kaldığı müddetçe melekler onun için istiğfarda bulunur. Ve her kim onun faziletlerinden birini başkalarına duyurursa, Allah onun kulak yoluyla işlediği günahlarını, her kim de onun faziletlerine dair yazılmış bir kitabı mütalaa ederse bakışlarıyla işlediği günahlarını bağışlar. Ali'ye bakmak, onu anmak ibadettir. Allah, onu dost (el-velâ) edinmeyen ve onun düşmanlarından uzak durmayan (el-berâ) hiçbir kulunun imanını kabul etmez.”⁷

İbn Şâzân'ın (?)⁸ Hz. Ali tarafıyla naklettiği bu hadis, Hz. Ali'nin faziletlerine dairdir. Hz. Ali'nin faziletlerini bilmek ve yaymak Şîî doktrinin temel esaslarından biridir. Bu açıdan Şîî literatürde Hz. Ali'nin meziyetlerini öğrenmenin, yazmanın faziletlerine dair Hz. Peygamber'e nispet edilen çok sayıda hadis mevcuttur. Gerçek şu ki, sahîh, zayıf veya uydurma olsun, Hz. Ali hakkında olduğu kadar hiçbir sahabînin faziletleri ve menkıbeleriyle ilgili hadis vârid olmamıştır.⁹ Buhârî şârihi İbn Hacer (ö. 852/1448) bunu, Hz. Ali'nin son halife olmasına ve hilafeti döneminde meydana gelen büyük ihtilaflara bağlar. Muhalifler çoğalınca ister istemez Ali'nin faziletlerini nakledenler de çoğalmıştır.¹⁰ İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ise, bunun sebebinin şöyle izah etmektedir: “Ali halife olunca düşmanları çoğaldı, ona iftira atanlar, kendisine karşı harekete geçtiler, hakkında birçok kusur yaydılar. Bunları takip edenler de aynı dalalete düştüler. Bu durumu gören hadis hafızları, yapılanın tam aksine, Hz. Ali'nin faziletleri hakkındaki rivayetleri ortaya çıkarıp onları yaymaya çalıştılar.”¹¹ Fezâil konusunda hadis uydurma işinin Şia'ya dayandığını söyleyen *Nehcü'l-Belâğa* şârihi İbn Ebi'l-Hadîd (ö. 656/1258), buna gerekçe olarak, hasımlarının (Ali) düşmanlığını göstermektedir.¹²

⁷ İbn Şâzân, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasen el-Kummî, *Mie Menkabe min Menâkibi Emîri'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib ve'l-Eimmeti min Veleddihi*, Thk. Nebîl Rıza Ulvân, İntişârât-ı Ensâriyân, Kum, 1413 h. s. 154-155.

⁸ Ahmed İbn Şâzân'ın ölüm tarihinin tam olarak bilinemediğini söyleyen *Mie Menkabe* muhakkıkı Nebîl Rıza Ulvân, onun dördüncü asrın sonları ile beşinci asrın başları arasında yaşamış olması gerektiği tespitini yapmaktadır. (*Mie Menkabe*, muhakkıkın mukaddimesi, s. 16.)

⁹ Hâkim, Ebu Abdilâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-X, Thk. H. ed-Demirdâş Muhammed, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2000., V, 1721, no: 4572.

¹⁰ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989, VII, 82.

¹¹ Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Muhammed İbn Hacer, *Tathîru'l-Cenân ve'l-Lisân 'ani'l-Hutûr ve't-Tefevüh bi-Selbi Muaviye b. Ebî Süfyân* Lahor, 1895. (*es-Sevâ'iku'l-Muhrika* kenarında), 74-75; benzer izahlar için bkz. Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-XII, Thk. Cemâl 'Aytânî, Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, XI, 238.

¹² İbn Ebi'l-Hadîd, Abdulhamid b. Hibetullah b. Muhammed b. Hüseyin, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I-XX, Thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-İhyâi'l-Kütubi'l-Arabiyye, y.y. 1959, XI, 48-49.

Hız. Peygamber hayattayken, Müslümanlardan herhangi bir kesim tarafından Hız. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı bir saygısızlık veya düşmanlık sergilendiğini tarihsel verilerle teyid etmek mümkün gözükmemektedir. Bu durumda ilgili rivayetlere ilişkin iki ihtimal karşımıza çıkmaktadır. Ya Rasûlullah ileriki bir zamanda Ehl-i Beyt'e yönelik böyle bir düşmanca tutumun sergileneceğinden haberdar olarak ümmetini bu konuda uarmıştır, ya da Peygamber ailesine hakaret edilmesi karşısında duyarsız kalmak istemeyenler veya siyâsî kaygılar taşıyan Abbâsî taraftarı, Emevî karşıtı çevreler, Hız. Ali'yi/Ehl-i Beyt'i korumak, savunmak maksadıyla bu rivayetleri uydurma veya yayma ihtiyacı hissetmişlerdir.¹³

Rasûlullah'ın (s.a.), kendisinin maddî vârisleri olarak Hız. Ali, Hız. Fâtıma, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in haklarının gözetilmesi, onlara iyi davranılması ve hürmet gösterilmesi yönünde ashabını uarmış olması pekâlâ mümkündür. Hız. Peygamber'in "Sizi sayısız nimetleriyle rızıklandırdığı için Yüce Allah'ı sevin, beni de Allah'ı sevdiğiniz için sevin, ehl-i beytimi ise, beni sevdiğiniz için sevin!"¹⁴ hadisi yanında, Hız. Ebû Bekr'in "Ey insanlar, siz, Muhammed'e (s.a.) olan hürmetinizi, O'nun ev halkına da gösterip, gözetiniz!"¹⁵ şeklindeki uyarısı bu bağlamda değerlendirilmelidir. Aynı şekilde Hız. Ali'ye "eziyet etmek, sebb/lanet etmek, ona dil uzatmak" şeklinde ifade edilen menfî tutumların zemmedildiği rivayetlerin tarihsel bir temele dayandığını ifade etmeliyiz. Mamafih Hız. Peygamber hayattayken Hız. Ali de dahil olmak üzere sahabilerin zaman zaman birbirlerine sataştıkları, hatta hakaret ettikleri vaki olmuş, bu tür durumlar Rasûlullah'a intikal ettiğinde, Hız. Peygamber (s.a.) ilgilileri kendine has üslûbuyla uarmıştır. Bu noktada Hız. Ali'nin Yemen seferi esnasında yaşananları aktaran rivayetleri hatırlamak yeterlidir. Abdullah b. Niyâr el-Eslemî¹⁶, Hudeybiye ehlinden olduğunu söylediği dayısı Amr b. Şâs'tan¹⁷ şöyle aktarmaktadır:

"Ali b. Ebî Talib ile birlikte Yemen'e gitmiştim. Ali, bu yolculuk esnasında bana eziyet etti. Öyle ki bundan dolayı Ali'ye karşı içimde bir kırgınlık yaşadım. Medine'ye döndüğümüzde bu kırgınlığımı mescitte izhar ettim. Bu durum Allah Rasûlü'ne de iletilmişti.¹⁸ Ertesi sabah mescide girdiğimde, bazı sahabilerle bir arada bulunan Rasûlullah (s.a.v), beni görünce, gözlerini uzun bir süre üzerimden ayırmadı. Nihayet oturduğumda bana şöyle seslendi: "Beni incittin ey Amr!" Ben de "Seni incitmekten Allah'a sığınırım ey Allah'ın Elçisi" deyince, o, (s.a.):

¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, thk. A. Ahmed Abdulmevcûd, A. Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1971. II, 269.

¹⁴ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmi, Mevsû'atu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000, Menâkıb, 31, no: 3789.

¹⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *es-Sahîh, Mevsuatü'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000, Fezailü Ashâbi'n-Nebî, 12, no: 3713.

¹⁶ Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Abdullah b. Niyâr-Amr b. Şâs isnadının *muttasıl* olmadığını söylemiştir. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-VI, (thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Ömer Sellâmî, Ali b. Mes'ûd), Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 1997, III, 272.

¹⁷ Amr sadece bu rivayetiyle bilinmektedir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., VI, 306.

¹⁸ Nitekim Ebû Ya'la'nın Sa'd b. Ebî Vakkas tarafıyla naklettiği bir başka rivayette, Allah Rasûlü'nün, öfkesinden rengi değişmiş bir vaziyette mescide girdiği ve gelir gelmez "Size ne oluyor! Ali'yi inciten beni incitmiştir" dediği nakledilmektedir. (Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Ali İbnu'l-Müsennâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I-XIII, Thk. H. Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk, 1984, II, 109, No: 770).

بَلَىٰ مَنْ أَدَىٰ عَلِيًّا فَقَدْ أَدَانِي

“Ali’ye eziyet eden bana eziyet etmiştir” karşılığını verdi.¹⁹

Senedi zayıf olsa da²⁰ bu rivayet, (من سب عليا فقد سبني) rivayetlerinin tarihsel bir temele dayandığını göstermektedir. Bir ordu birliğinin komutanı olan Hz. Ali’ye karşı o birlik içinden sergilenecek olumsuz bir tavrın, esasen onu komutan tayin eden Rasûlullah’a karşı sergilenmiş olacağı muhakkaktır. Bu yüzden erken dönemlerden itibaren Hz. Ali aleyhine konuşanlar karşılarında “من سب عليا فقد سبني” gibi rivayetleri bulmuşlardır. Nitekim Kûfe menşeli bir rivayete göre bir gün Allah Rasûlü’nün eşi Ümmü Seleme, huzuruna gelen Ebû Abdillâh el-Cedelî’ye²¹ “Aranızda Allah Rasûlü’ne hakaret mi ediliyor?!” diye sitem eder. Kûfeli tâbiî, “Allah korusun, (olur mu öyle şey)” deyince, Ümmü Seleme, Peygamber’den şu sözü işittiğini söyler: من سب عليا فقد سبني. “Kim Ali’ye dil uzatırsa bana dil uzatmıştır.”²² Yine Şamlı birisinin Abdullah b. Abbas’ın yanında Hz. Ali’ye dil uzatması üzerine İbn Abbas, “Be Allah’ın düşmanı! Sen şimdi Rasûlullah’a eziyet etmiş oldun. Allah ve Rasûlü’ne eziyet edenleri, Allah, hem bu dünyada hem de ahirette lanetlemiş, onlar için alçaltıcı bir azab hazırlamıştır.”²³ Şayet Peygamber şu an yaşıyor olsaydı, ona eziyet etmiş olurdu” diyerek onu azarlamıştır.²⁴

Hız. Ali’nin Yemen seferi esnasında olan bir hadiseyle ilişkilendirilecek olursa yukarıdaki rivayet(ler)in vürûd sebebi bellidir. Ancak Rasûlullah vefat ettikten sonra çeşitli münasebetlerle bu rivayetlerin hatırlatıldığı veya gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Şu var ki, bir hadisin Rasûlullah’ın vefatından sonra herhangi bir nedenle gündeme getirilmesi (sebebü zikri’l-hadis) ile o hadisin vürûd sebebi (sebebü vürûdi’l-hadis) farklı şeylerdir.²⁵ Dolayısıyla Hız. Ali’nin Yemen seferiyle ilişkilendirilerek okunduğunda,

¹⁹ İbn Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, -Birleşik Baskı- Beytû’l-Efkâri’-d-Düveliyye, Ürdün, 2005, III, 483, No: 16056; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdulâh b. Muhammed, *Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, I-VII, Thk. K. Yusuf el-Hût, Riyâd, 1409, VI, 374, No: 32099; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîb-i İbn-i Balabân*, I-XVIII, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1993, IX, 39, No: 6884; Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1737, No: 4619.

²⁰ Şuayb Arnavut, bu rivayetin sened tahlilini yaptıktan sonra onun zayıf olduğuna hükmetmekte, Hâkim’in *sahîh* hükmüne Zehebî’nin muvafakat etmesini ise hayretle karşılamaktadır. (bkz. İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXV, 321, 1. dipnot)

²¹ Orta tabaka tâbiînden olan Ebû Abdillâh aşırı bir Şîî olmakla birlikte (İbn Sa’d, VI, 228), İbn Hanbel ve Yahyâ b. Main gibi Rical otoritelerince *sika* kabul edilmiştir. (İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, I-IX, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1952, VI, 93)

²² İbn Hanbel, *el-Müsned*, VI, 324, No: 27284; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I-VI, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Thk. Abdulgaffâr Süleymân el-Bündârî, Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut, 1991, V, 133, no: 8476; Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1736, No: 4615. Zehebî’*el-Müstedrek*’e düştüğü notta bu hadisin *sened* itibariyle *sahîh* olduğunu kaydetmiştir. (Zehebî, *Telhîs*, *el-Müstedrek* içinde, a.y.).

²³ el-Ahzâb, 33/ 57

²⁴ Hâkim, *A.g.e.*, VI, 1737, No: 4618.

²⁵ Ebû Şehbe, bir rivayetin *sebeb-i vürûdü* ile *sebeb-i zikri* arasındaki farka dikkat çekmekte, birincisinin Hız. Peygamberin bir hadisi irad etmesine sebep olan bir soru, vukû bulan bir hâdis v.b. nedenler olduğuna diğerinin de Rasûlullah’ın hadisi söylemesinden sonra herhangi bir nedenle bir sahâbi tarafından o hadisin hatırlatılması veya gündeme getirilmesini ifade ettiğini söylemektedir. Bunun için de Mekkeli sahâbi Misver b. Mahreme’nin (ö. 64/683) başta Hız. Hüseyin’in oğlu Ali Zeynulabidin (ö. 93/712) olmak üzere Kerbela faciasından sonra Medine’ye dönen Ehl-i Beyt’i tesellî sadedinde zikrettiği “بضعه” (Fâtîma benden bir parçadır) rivayetini örnek göstermektedir. (Rivayet için bkz. Ebu Davud, Suleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, *Mevsû’atu’l-Hadîsi’s-Şerîf -el-Kütübü’s-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru’s-Selâm, Riyâd, 2000, Nikâh, 12, No: 2069) Bu rivayetin vürûd sebebi şudur: Hişam b. Muğîre

rivayetin, Peygamber sonrasına ilişkin siyâsî bir mesaj içerdiğini söylemek zordur. Buna rağmen bu ve benzeri rivayetlerden hareketle bazı Şîî çevreler “Ali’ye dil uzatmak, Ebû Bekir ile Ömer’e dil uzatmaktan daha büyük bir cürümdür” şeklinde yorumlara yer verebilmişlerdir.²⁶

Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’i ve özellikle de çeşitli münasebetlerle Hz. Ali hakkındaki hassasiyetini ifade eden rivayetler, Şia’nın Ehl-i Beyt kavramına yüklediği siyâsî anlama uygun olarak istismar edilmiştir. Vürûd sebebiyle beraber nakledildiklerinde bu tür rivayetlerin Şîî doktrini destekleyen işaret veya imalardan yoksun kalacağı muhakkaktır. Bu sorunun aşılması için özellikle bağlamından kopuk müstakil cümleler halinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini emreden ve/veya onlara zulmetmeyi zemmeden çeşitli rivayetler tedâvüle çıkarılmıştır. Şîî kaynaklar bu tür rivayetlerle doludur. Hatta yer yer Sünnî hadis külliyâtında da benzerlerine rastlamak mümkündür. Sadece maksadımızı ifade etmesi bakımından burada kayda değer bulduğumuz örneklerden bir seçki sunmak istiyoruz:

■ “Ehli Beyt’ime zulmeden ve onlar hakkında bana eziyet edenlere cennet haramdır. Abdulmuttalib oğullarından birine bir şey yapıp da karşılığını bu dünyada görmeyenlerin bu yaptıklarına, yarın kıyamet günü ben karşılık vereceğim.”²⁷

■ “Ey Ali, Seni müminden başkası sevmez; münafıktan başkası da sana buğzetmez.”²⁸

■ “Ey Ali, sen hem dünya hem de ahiretin efendisisin. Senin sevgilin benim de sevgilimdir; benim sevgilim ise, Allah’ın sevgilisidir. Senin düşmanın, benim düşmanımdır; benim düşmanım da Allah’ın düşmanıdır. Benden sonra sana buğzedenin vay haline!”²⁹

Oğulları, kızlarından birini Hz. Ali ile evlendirmek için Rasûlullah’tan izin istemişler, o (s.a.) da “Buna asla izin vermem. Ancak Ali’nin istemesi ve kızımı boşaması durumunda izin verebilirim” dedikten sonra “Kızım benden bir parçadır” demiştir. (Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe, 9, No: 6307.) Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi Ulûmi ve Mustalahi’l-Hadîs*, ‘Âlemu’l-Ma’rifê, Cidde, 1983, s. 467- 468.

²⁶ Mahmud Saîd b. Muhammed Memdûh, *Gâyetu’t-Tebcîl ve Terku’l-Kat’i fi’t-Tafdîl, Risâle fi’l-Mufâdale Beyne’s-Sahabe*, Dâru’l-İmam et-Tirmizî, Dubai, 2005, 282-283.

²⁷ İbn Hanbel, *Fezâilu’s-Sahâbe*, I-II, Thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru İbni’l-Cevzî, Riyâd, 1426 h, II, 946; Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I-X, Thk. Tarık b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru’l-Harameyn, Kahire, 1415, II, 120.

²⁸ Humeydî, Ebu Bekr Abdullah b. Zübeyr, *el-Müsned*, I-II, Thk. Habîburrahmân el-E’zamî, el-Mektebetu’s-Selefiyye, Medîne, t.y. I,31, No: 58; Nesâî, *Fezâilu’s-Sahâbe*, Thk. Faruk Hammâde, Dârus-Sekafe, Mağrib, 1984, 83, No: 50; Tirmizî, Menâkıb, 20, no: 3717. Süleym b. Kays, *Kitâbu Süleym*, II, 686.

²⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1745, No: 4640; İbn Şâzân, *Mie Menkibe*, 42.

Bir gün Bağdat’taki bir hadis meclisinde bu hadisten bahsedilmesi üzerine, o gün meclisi yöneten Yahyâ b. Maîn’in “Bu hadisi Abdurrazzak’tan nakleden yalancı kimdir!” diyerek onu reddetmesi üzerine, Ebû’l-Ezher en-Neysâbüri (ö. 261/875), (Zehebî, *el-Kâşif*, I, 189), ayağa kalkarak onu Abdurrazzak’tan alanın kendisi olduğunu söylemiş, bunun üzerine İbn Maîn kendisinden özür dilemiştir. (İbn Adiy, Abdullah b. Adî b. Abdullah, *el-Kâmil fi Du’afâi’r-Ricâl*, I-VII, Thk. Yahyâ muhtâr Gazâvî, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1988, I, 192; Hâkim, *A.g.e.* a.y.). *el-Müstederek*’e düştüğü notta tarihleri çok olsa da bu hadisin *münker* ve *uydurma* olduğunu belirten Zehebî, Abdurrazzâk’ın İbn Hanbel ve İbn Maîn gibi talebelerinden gizlediği bu rivayeti, Ebu’l-Ezher’e nakletmesinin sebebini sorgulamaktadır. (*el-Müstederek*, V, 1745). İbn Adiy, bu durumu Abdurrazzâk’ın da, Ebu’l-Ezher’in de *sadûk* fakat Şîî eğilimli olmalarına bağlamaktadır. (İbn Adiy, *A.g.e.*, a.y.)

■ “Ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, insanlar yazsa, cinler de hesaplasa Ali'nin faziletlerini yazmaya muktedir olamazlardı.”³⁰

■ “...Ali'nin faziletleri hakkında söylediklerim bana ilka olunan bir vahiyden ibarettir. Onları kendi hevamdan söylüyor değilim...”³¹

■ “Ali b. Ebî Talib benden sonra mahlûkatın en faziletlisidir. Hasan ve Hüseyin Cennet gençlerinin efendileridir. Babaları onlardan daha hayırlıdır. Fatıma ise cennet kadınlarının efendisidir. Ali habîbimdir. Fatıma için Ali'den daha iyisini bulsaydım bile kızımı onunla evlendirmezdim.”³²

■ “Allah, yeri ve göğü yarattığında onları davet etti, onlar da bu davete icabet etti. Onlara benim peygamberliğimi ve Ali'nin velayetini arzetti. Onlar her ikisini de kabul ettiler.”³³

■ “Kıyamet günü bir münâdî, ‘Rasûlullah’ın halifesi nerede’ diye soracak? Ali, ‘benim’ deyince, münâdî, ‘Seni sevenleri cennete, sana düşmanlık edenleri cehenneme koy. Bu gün ‘el-Meliku'l-Cebbâr’ Allah’ın emriyle cennetlik ve cehennemlikleri ayıracak olan sensin.”³⁴

■ “Allah, Ali'nin yüzündeki nurdan yetmiş bin melek yaratmıştır. Bu melekler kıyamete kadar ona, Şia'sına (tarafdarlarına) ve sevenlerine istiğfârda bulunacaklardır.”³⁵

■ “Allah bana itaat etmenizi emretti, isyan etmenizi de yasakladı. Emirlerime uymanızı ve Ali'ye itaat etmenizi vacip kıldı. Zira o, kardeşimdir, vezirimdir, vasîmdir, vârisimdir; o bendendir, ben de ondanım. Onu sevmek imandır, ona buğzetmek küfürdür... Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. Ben ve Ali bu ümmetin babasıyız...”³⁶

■ “Ey Ali' ben bu ümmetin uyarıcısıyım (نذير), sen de yol göstericisisin (هادي)³⁷, Hasan komutanıdır (قائد), Hüseyin yön verenidir (سائق), Ali b. Hüseyin bir araya getirenidir (جامع)...”³⁸

■ Rasûlullah, Cebraîl'den aldığı bilgiye göre Allah Teâlâ Ali hakkında şöyle buyurmuştur: “Ali, mahlûkatım üzerine bir hüccettir, belgelerimdeki nurdur, ilmimin güvencesidir; onu tanıyanı, bana isyan etmiş olsa bile ateşe atmayacağım; onu tanımayanı da bana itaat etmiş olsa bile cennete koymayacağım.”³⁹

■ “Ali hem benim, hem de Allah'ın halifesidir; ... O, kardeşimdir, arkadaşımıdır, vezîrimdir; onu seven beni sevmiş olur; ona buğzeden bana buğzetmiş olur...”⁴⁰

■ “Hasan ve Hüseyin'i seven beni de sevmiş sayılır; onlara buğzeden bana buğzetmiş sayılır.”⁴¹

³⁰ İbn Şâzân, *Mie Menkıbe*, 154.

³¹ İbn Şâzân, *A.g.e.*, 85, 88.

³² İbn Şâzân, *A.g.e.*, 42.

³³ İbn Şâzân, *A.g.e.*, 48.

³⁴ İbn Şâzân, *A.g.e.*, 54.

³⁵ İbn Şâzân, *A.g.e.*, 66.

³⁶ İbn Şâzân, *A.g.e.*, 70.

³⁷ Hâkim'in naklettiği bir rivayette, Hz. Ali'nin, Rasûlullah'ın “uyarıcı” kendisinin de “yol gösterici” misyonuna sahip olduğunu söylediği yer almaktadır. *el-Müstedrek* müellifinin *sahihu'l-isnâd* dediği bu rivayet için Zehebî *Telhis*'inde şu notu düşer: “Bilakis yalandır, Allah onu uyduranın belasını versin” Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1747- 48, no: 4646.

³⁸ İbn Şâzân, 46. Burada on iki imamın tamamının isimleri ve fonksiyonlarının ne olduğu yer almaktadır.

³⁹ İbn Şâzân, 102.

⁴⁰ İbn Şâzân, 58.

Şia nazarında manen Ehl-i Beyt'ten sayılan⁴² Selman, Ebû Zerr ve Mikdâd gibi sahabilere ilişkin rivayetlerde de "sevgi" unsurunun ön plana çıktığı dikkatlerden kaçmamaktadır. İbn Büreyde'nin babasından naklettiği bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Allah dört kişiyi sevmemi emretti, kendisinin de onları sevdiğini bana haber verdi. Bunların kim olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Ali, Ebû Zerr, Selmân ve Mikdâd."⁴³

Yukarıda işaret ettiğimiz örnekler, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki rivayetlerin nasıl bir muhtevaya sahip olduğunu yeterince ortaya koymaktadır. Söz konusu rivayetleri içerik olarak değerlendirdiğimizde şu iki hususun öne çıktığını söyleyebiliriz:

1. Şia'nın vesayetçi imamet anlayışına uygun olarak Hz. Ali'nin faziletlerini anlatan rivayetlerde, ona *velî*, *vasî*, *vezîr* ve *halife* gibi siyâsî içerikli nitelemeler nispet edilmiştir.

2. Yine söz konusu rivayetlerde Hz. Ali ve/veya Ehl-i Beyt sevgisi öne çıkmakta ve onlara eziyet eden, dil uzatanlar veya hakaret edenler kınanmaktadır.

Birinci gruptaki rivayetlerin daha çok Hz. Ali'nin meşrû dördüncü halife olduğunu kabul eden Ehl-i Sünnet'i muhatap aldığı, diğer rivayetlerin ise, Emevî dönemi baskı ve şiddet uygulamalarına duyulan tepkiyi ifade ettiği söylenebilir.

Neticede *sebb*, *la'n*, *ta'n*, *buğz* ve *hubb* gibi mefhumlar, genel olarak Hz. Ali ve/veya Ehl-i Beyt'in faziletleri başlığı altındaki rivayet malzemesinde dikkat çekici bir biçimde öne çıkan kavramlardır. Esas dikkat çekici olan husus ise, Şia'nın, Emevîlerin Hz. Ali aleyhine kullandığı (bu) siyâsî propaganda dilini ve üslûbunu, başta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere bir kaç hariç tüm sahabe için kullanmış olmasıdır. Şia'nın, Rasûlullah'ın Ğadîr Humm'daki vasiyetini yerine getirmediğini ileri sürerek sahabeye lanet okuma ve dil uzatmayı bir inanç ilkesi olarak benimsemesi, Sünnî kesimde büyük bir reaksiyon görmüştür. Nitekim Ehl-i Sünnet cephesinde sahabeye ve/veya sahabenin faziletleri ve menâkıbına ilişkin zengin bir literatürün doğması bu reaksiyonun bir ifadesidir. Buna bağlı olarak Hz. Ali'ye dil uzatmayı (*sebb*) ve eziyet etmeyi kınayan ve onu sevmeyi emreden rivayetler gibi sahabe (veya Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) hakkında vârid olan rivayetlerde de söz konusu kavramlar öne çıkmakta ve aralarında dikkat çekici bir üslup ve kalıp benzerliği görülmektedir. Şimdi, bu benzerliği görmek için sahabeye hakaret etmeyi ve buğz etmeyi kınayan bazı rivayet örneklerine temas edilecektir.

Sahabeye Hakaret Edenleri Kınayan Rivayetler

Bir kısım sahabenin Rasûlullah'ın vefatından sonra fitne hadiselerine bulaşmış olması Ehl-i Sünnet'in tarih içerisinde karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olmuştur. Ehl-i Sünnet, vâkıa olarak sahabenin içine düştüğü yanlışlıkları kabul etmekle birlikte bu yanlışlıklardan söz etmemeyi bir ilke haline getirmiştir. Nitekim Hatîb-i

⁴¹ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, *Mevsû'atu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000, 11/12, No: 143; Nesâî, *Fezâilu's-Sahâbe*, 90, no: 65.

⁴² Nevbahtî, İslam ümmetinde *Teşeyyu'* isminin ilk kez Mikdâd b. Esved, Ebû Zerr, Selman ve Ammâr için kullanıldığını söylemektedir. Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Musa, *Fıraku's-Şia*, (Mûsa Cârullah'ın *el-Veşîa*'sıyla birlikte) Necefû'l-Eşref Matbaası, Irak, 1935, s. 18.

⁴³ Tirmizî, Menâkıb, 20, no:3718; İbn Mâce, Sünne, 11/14, No. 149.

Bağdâdî (ö. 463/1071) hadis rivayetiyle uğraşanların sahip olmaları gereken edep ve erkânı anlattığı kitabında, bir hadisçinin sahabe arasında cereyan eden tatsız olayları rivâyet etmekten kaçınması ve hepsi için dua edip istiğfarda bulunması gerektiğini yazmıştır.⁴⁴ Özellikle ashaba hakaret edilmemesi, onların sevilmesi ve hayırla anılmaları, *fezâilu's-sahabe* rivayetlerinde en çok vurgulanan husustur. Aşağıda sunacağımız örnekler üslûp ve muhteva açısından sahabeye dair rivayetlerle Ehl-i Beyt hakkındaki rivayetleri daha iyi mukayese etmemizi sağlayacaktır.

Ehl-i Beyt ve/ya Hz. Ali ile ilgili rivayetlerdeki temaya paralel olarak sahabe hakkındaki rivayetlerde de “onları sevmek peygamberi sevmek, onlara buğzetmek de peygambere buğzetmek” olarak ifade edilmiştir. Tirmizî, Abdullah b. Muğaffel (ö. 57/677+) tarîkıyla Hz. Peygamber’in şöyle dediğini aktarmaktadır:

اللّٰه الله في أصحابي، لا تتخذوهم غرضا بعدي، فمن أحبهم فبحبي أحبهم، ومن أبغضهم فببغضي أبغضهم،
ومن آذاهم فقد آذاني، ومن آذاني فقد آذى الله، ومن آذى الله يوشك أن يأخذه

“Ashabım hakkında Allah’tan korkunuz! Ashabım hakkında Allah’tan korkunuz! Benden sonra onları hedef alıp eleştirmeyiniz. Onları seven beni sevdiğinden dolayı sever. Onlara buğzeden de bana buğzettiğinden buğzeder. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah’a eziyet etmiş olur. Allah’a eziyet edeni de Allah’ın cezalandırması yakındır.”⁴⁵

Medineli sahabi Avîm (veya Uveym) b. Sâide⁴⁶ tarîkıyla nakledilen bir başka rivayette ashaba dil uzatanların dünya ve ahirette düştükleri kötü pozisyona işaret edilmektedir:

ان الله اختارني و اختار لي أصحابا فجعل لي بينهم وزراء و أنصارا و أصهارا فمن سبهم فعليه لعنة الله و
الملائكة و الناس أجمعين لا يقبل منه يوم القيامة صرف و لا عدل

“Allah beni ve benim için bir ashab seçti. Ve benim için onların arasından vezirler, yardımcıları ve akrabaları seçti. Kim onlara dil uzatırsa Allah’ın, melekelerin ve tüm insanların laneti onların üzerine olsun. Kıyamet günü (kurtulmaya yönelik) hiçbir çabaları (ne fidyeleri ne de tevbeleri) kabul görmeyecektir.”⁴⁷

Sünnî gelenekte ilk dört halifenin tüm sahabiler arasında mümtaz bir konuma sahip oldukları tartışmasız bir kabuldür. Rivayetlerde bu hususa da işaret edilmiştir:

⁴⁴ Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Câmi’ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbu’s-Sâmi’*, I-II, Thk. M. Accâc el-Hatîb, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1996, II, 119, No: 1356.

⁴⁵ Tirmizî, Menâkıb, 58, No: 3862. Tirmizî, “Bu hadis garibtir. Sadece bu şekliyle bilmekteyiz” notunu düşmektedir. İbn Hanbel, *Fezâilu’s-Sahâbe*, I, 56-58, no: 1-5 Ayrıca bkz. İbnü’l-Uşârî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali İbnü’l-Feth b. Muhammed b. Ali, *Fezâilu Ebî Bekr es-Siddîk*, thk. Amr Abdu’l-Mün’im, Dâru’s-Sahabe li’t-Turâs, Tanta, 1993, 81, no: 57.

⁴⁶ Rivayetin senedi, “... Abdurrahman b. Salim b. Abdurrahman (veya Utbe) b. Avîm -an ebîhi- an ceddih” şeklindedir. Medine’nin Amr b. Avf oğulları ailesine mensup olan Avîm, akabe beyatı başta olmak üzere, Bedir (Buhârî, Meğâzî, 12, no: 4021), Uhud ve Hendek savaşlarında yer almıştır. Rasûlullah hayattayken veya Hz. Ömer’in hilafeti döneminde 65 yaşında vefat ettiği söylenmektedir. Hâkim, onu Suffe ashabından saymaktadır. (İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdü’l-Melik, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I-II, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1992, II, 304; İbn Sa’d, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü’l-Kübra*, I-VIII, Dâru’s- Sâdir, Beyrut, 1985, III, 459, Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed İbn Cerîr, *Tarihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, I-XIII, Thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1998, I, 559; Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1614, no: 4294.)

⁴⁷ İbn Hanbel, *Fezâilu’s-Sahâbe*, I, 62; no: 8; Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mucemu’l-Kebîr*, I-XX, Thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi, Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, Musul, 1983, XVII, 140, No: 349; Hâkim, *el-Müstedrek*, VI, 2376, no: 6656.

“Allah ashabımı, peygamberler ve nebiler hariç tüm âlemlere tercih etti. Onlardan, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali’yi de benim için seçti. Onları ashabımın en hayırlıları kıldı. Ashabımın hepsi hayırlıdır.”⁴⁸

Benzer muhtevalı rivayetlerde özellikle peygamberden sonra ihtilaf sebebi olan sahabilerin vurgulanması dikkat çekicidir. Allah Rasûlü’nün Veda haccında Medine’den hareket edeceği zaman minbere çıkıp Müslümanlara şöyle seslendiği nakledilmektedir:

“Ey İnsanlar! Damatlarım, akrabalarım ve ashabım konusunda onlarla olan yakınlık hakkımı gözetin! Allah onlardan birinin yaptığı bir haksızlığı size sormayacaktır. Zira onları konuşmak öyle bedelsiz bir şey değildir. Ey insanlar Müslümanların üzerinden kötü dilinizi çekin. Bir adam öldüğü zaman onu hayırla yadedin.”⁴⁹ Çok erken bir dönemde Müslümanların Hz. Ali ve Hz. Osman taraftarları (Alevî-Osmânî) şeklinde kutuplaştıkları, Osman yanlılarının Ali, Ali yanlılarının da Osman aleyhine konuştukları gerçeği göz önüne alınırsa rivayetteki “damatlarım” vurgusu daha iyi anlaşılacaktır.

Bu rivayetler sahih kabul edildiği takdirde şu iki ihtimalden biriyle karşı karşıya kalırız: Ya Hz. Peygamber (s.a.) zamanında sahabe aleyhine yürütülen sistematik bir hakaret kampanyası sözkonusuydu. Ya da böyle bir olgu muahhar dönemlerin ürünü olup, kendisinden sonra ashabının böyle bir muameleye maruz kalacağını bilen Allah Rasûlü bu hususta ümmetini uyardı. Birinci ihtimalin tarihsel bir karşılığı yoktur. Elbette Rasûlullah zamanında birbirleriyle kavga eden, birbirlerine, incitecek derecede kırıcı sözler sarfeden sahabiler olmuştur. O da (s.a.) bu tür durumlar kendisine intikal ettiğinde sahabilere birbirlerine hakaret etmemeleri istikametinde uyarılarda bulunmuştur. Ancak yukarıdaki rivayetlerde ifade edildiği gibi sistematik olarak topyekûn ne ashaba ne de Ehl-i Beyt’e yönelik bir hücum faaliyetinden söz etmek mümkündür. İkinci ihtimale gelince; bu, geleneğin, “kıyâmete kadar yaşanacak tüm önemli hâdiselerden haberdar olan peygamber tasavvuru”yla uyuşmaktadır. Dolayısıyla Rasûlullah’ın kendisinden sonraki hadiseler hakkında ümmetini bilgilendirip uyarmasından daha doğal birşey olamaz.

Buna bağlı olarak da olumsuz Şîi sahabe tasavvuruna karşı Sünnî reaksiyonu ifade eden rivayetlerde sahabeye dil uzatmanın (la’n/sebb) mutlaka gerçekleşecek bir hâdiseye olduğu Rasûlullah tarafından önceden haber verilmekte ve ümmet bu hususta uyarılmaktadır. Tirmizî’nin, Ebû Bekr Muhammed b. Nâfi’- Nadr b. Hammad⁵⁰– Seyf b.

⁴⁸ Lâlekâî, Ebû’l-Kâsım Hibetullah b. Hasen b. Mansur et-Taberî, *Şerhu Usûli İtikâdi Ehli’s-Sünne ve’l-Cemâ’a*, I-IX, Thk. Ahmed b. Saîd b. Hamdan el-Ġâmîdî, Dâru Taybe, Riyad, 1418, VII, 1316, No: 2334 (Muhakkık el-Ġâmîdî, bu rivayetin sened itibariyle *zayıf*, metin itibariyle de *uydurma* olduğu kaydını düşmektedir.) Sâ’idî Su’ûd b. ‘Îd b. Umeyr, *el-Ehâdisu’l-Vâride fi Fezâili’s-Sahâbe*, I-XII, et-Tab’atu’l-Lü’lûî, Medine, 1427, I, 332. Sâidî, rivayetin sened itibariyle sorunlu olduğunu, ancak metin yönünden sahîh olduğunu belirtmektedir.) Hadisin senedine yönelik eleştiriler için bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu’l-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*, I-II, Thk. Hamdî Abdül-Mecîd es-Selefi, Dâru’s-Sumey’î, Riyâd, 2000, I, 536; Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Zehebî ve İbn Neccâr Zeylleriyle birlikte), I-XXIV, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, III, 162.

⁴⁹ İbn Asâkir, Ebu’l-Kâsım Ali İbnu’l-Hasen b. Hibetullah, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, I-LXXXX, Thk. Ali Şîrî, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1998, XXX, 132.

⁵⁰ Ebû Hatim, Kûfe’li Nadr b. Hammad’ın *münkerul-hadis* (İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VIII, 479) Zehebî de *zayıf* olduğunu kaydetmektedir. Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivâyetun fi’l-Kütübi’s-Sitte*, I-II, Thk. Muhammed Avvâme, Dâru’l-Kible li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, Cidde, 1992, II, 320)

Ömer⁵¹ – Ubeydullah b. Ömer – Nâfi’- Abdullah b. Ömer senediyle naklettiği bir rivayette Rasûlullah (s.a.) ashaba dil uzatanları gördüklerinde müminlerin ne yapmaları gerektiğini de söylemektedir:

إذا رأيتم الذين يسبون أصحابي فقولوا: لعنة الله على شركم

“Ashabıma dil uzatanları gördüğünüzde onlara, ‘Allah’ın laneti sizin şerriniz üzerine olsun’ deyiniz.”⁵²

Enes b. Mâlik kanalıyla *merfû*’ olarak nakledilen bir rivayette ise sahabeye hakaretin bir ahir zaman hadisesi olduğu ifade edilirken bunu yapanlara karşı daha sert bir tavır takınılması emredilmektedir:

إن الله اختارني واختار لي أصحابا، فجعلهم أصحابي، وأصهارى، وأنصاري، وسيأتي قوم من بعدكم يسبونهم، أو قال: ينتقصونهم، فلا تجالسوهم، ولا تؤاكلوهم، ولا تشاربوهم، ولا تناكحوهم، ولا تصلوا معهم، ولا تصلوا عليهم

“...Ahir zamanda ashabımı kusurlu görecek bir topluluk zuhur edecektir. Sakın ha, onlarla oturmayın, onlarla yemeyin, onlarla içmeyin, onlarla evlilik bağı kurmayın, onlarla namaz kılmayın ve ölüleri üzerine de namaz kılmayın. Onlara lanet etmek helaldir.”⁵³

Âhir zamana dair rivayetlerde sıkça rastladığımız gibi olumsuz bir hâdisle ile kıyametin kopması arasında ilgi kurulması o hâdisenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğüne işaret eder. “Ashaba dil uzatma” da bu bağlamda kıyametle ilişkilendirilen olaylardır. Yine Tirmizî’nin Salih b. Abdillâh – el-Ferac b. Fudâle Ebû Fudâle eş-Şâmi⁵⁴ - Yahyâ b. Saîd – Muhammed b. Amr b. Ali – Ali b. Ebî Talib senediyle naklettiği bir rivayette, ahir zamanda sosyal ve ahlâkî çöküntüye yol açan on beş hadise yaşandığında ümmetin felaketi hakedeceği ifade edilmekte ve bunlar arasında *sonradan gelenlerin evvelkilere hakaret etmesi* de yer almaktadır.⁵⁵ Hz. Âişe’den de bu anlamda şöyle bir kanaat nakledilmektedir: “Geçmişlerinize istiğfarda bulunmakla emrolunmanıza rağmen onlara hakaret ettiniz. Oysa ben Rasûlullah’tan şöyle işitmişimdir: “*Sonra gelenler evvelkilere dil uzatmadıkça bu ümmetin sonu gelmez.*”⁵⁶ Aynı şekilde Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) de teyzesi Hz. Âişe’nin kendisine şöyle dediğini nakletmektedir: “Onlar, (Kur’an’da)

⁵¹ İbn Hibbân aslen Küfeli olmakla birlikte Basralı sayılan Seyf b. Ömer’in zındıklıkla itham edildiğini ve *sika* ravilerden uydurma rivayetler naklettiğini söylerken (*el-Mecrûhîn*, I, 439), Ebû Hâtim, onu *metrûku’l-hadîs* olarak nitelendirmiştir. (İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, IV, 278)

⁵² Tirmizî, Menâkıb, 59, No. 3866. Rivayete *münker* kaydını düşen Tirmizî, Nadr b. Hammad ve Seyf b. Ömer’in *mechûl* olduklarını belirtmektedir. Ayrıca bkz. Ebû Nuaym, Abdullah b. Ahmed el-İsfahânî, *Tesbîtu’l-İmâme ve Tertîbu’l-Hilâfe*, Dâru’l-İmam Müslim, Beyrut, 1986, 212-213.

⁵³ Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *es-Sünne*, I-III, Thk. Atiyye ez-Zehrânî, Dâru’r-Râye, Riyad, 1410 h. II, 483, No:769. Hallâl, hadisi naklettikten sonra onun *sahih* olmadığı kaydını düşmektedir. Ayrıca bkz. Hatîb, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, Thk. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1986, 66; *el-Câmi*, II, 118, no: 1353.

⁵⁴ Tirmizî, “hadisin ravilerinden şeyhinin şeyhi Ferec b. Fudâle hakkında bazı hadisçiler olumsuz konuşmuşlar ve onun zayıf bir hafızaya sahip olduğunu söylemişlerdir. Kendisinden Vekî’ ve pek çok hadis imâmı hadis rivâyet etmiştir” değerlendirmesine yer verirken İbn Hibbân, onun uydurma metinleri sahih senedlere yamayan biri olduğunu ve kendisiyle *ihdicâc olunamayacağı* söylemektedir. (*el-Mecrûhîn*, II, 207) Ayrıca Ebû Fudâle’nin Yahyâ b. Saîd’ten rivayetleri de sorunludur. Abdurrahman b. Mehdî ve Buhârî, onun Yahya b. Saîd el-Ensârî’dan naklettiği rivayetlerin *münker* olduğunu söylerken, İbn Hanbel, *muzdarib* olduklarını söylemektedir. Dârekutnî de kendisine sorulması üzerine bu rivayetin el-Ferac b. Fudâle’den dolayı *bâtıl* ve *münker* olduğunu söylemiştir. (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 395-396)

⁵⁵ Tirmizî, Fiten, 38, No: 2210, 2211.

⁵⁶ Taberânî, *el-Evsat*, V, 255.

Peygamber'in ashâbı için istiğfarda bulunmakla emrolundular.⁵⁷ Ne var ki, (bunu yapmak yerine) onlara dil uzattılar.”⁵⁸ Nevevî'nin yorumuna göre Hz. Âişe, bu kimselerle Hz. Osman'a dil uzatan Mısırlıları, Hz. Ali'ye buğzeden Şamlıları ve genel olarak tüm sahabeye hakaret eden haricîleri kastetmiş olmalıdır.⁵⁹ Ancak rivayet kayıtlara geçtiğinde onun en önemli muhatabının Şia olduğu izahtan varestedir.

Ebû Nuaym'ın (ö.430/1038) Üveys el-Karenî, Hatîb Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) ise Ebû Ümame tarîkıyla naklettiği bir hadiste de “*Ashabımla benim hukukumu gözetin; bu ümmetin sonra gelenleri evvelkilere dil uzatmadıkça kıyamet kopmayacaktır*” denilmektedir.⁶⁰ Beyhakî (ö.458/1066) de sonraki nesillerin öncekilere hakaret etmesini kıyamet alâmetleri arasında zikretmektedir.⁶¹

Sahabeye dil uzatmak bu kadar büyük bir cürüm olduğuna göre bu cürmü işleyenler de her türlü kınamayı hak etmelidirler. Kaynaklarımızda bu minvalde birçok rivayetle karşılaşmak mümkündür. Taberânî'nin (ö.360/971) Hz. Âişe tarîkıyla naklettiği bir rivayette sahabeye hakaret etmek nehyedilirken bunu yapanların Allah'ın *lanetine* maruz kalacakları ifade edilmekte⁶² yine onun Abdullah b. Abbas tarîkıyla naklettiği bir rivayette ise ashâba dil uzatanlara Allah'ın yanında meleklerin ve tüm insanların da *lanet* edeceği ifade edilmektedir.⁶³

Bu rivayetler, “hadisin” sahabeye dil uzatanlara karşı etkili bir silah olarak kullanıldığını gösteren tipik örneklerdir. İlginçtir ki sahabe düşmanlarına hadis silahıyla karşılık verilmesi dahi Hz. Peygamberin bir emri olarak hadisleştirilmiştir. İbn Mâce'nin, Hüseyin b. Ebi's-Seriyy el-Askalânî⁶⁴ - Halef b. Temîm – Abdullah İbnu's-Seriyy⁶⁵ –

⁵⁷ Hz. Âişe burada şu âyete atıfta bulunmaktadır: “*Onlardan sonra gelenler şöyle derler: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman eden din kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı bir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli ve çok merhametlisin*” (Haşr, 59/10)

⁵⁸ Müslim, Ebû Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh, Mevsuatü'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte*- Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000, Tefsîr, 15, No: 7539.

⁵⁹ Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Şerhu Müslim*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1392 h. , IX, 265.

⁶⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405, II, 87. Zehebî, bu hadisin, Ahmed b. Muaviye tarafından uydurulan *batıl* bir rivayet olduğunu kaydetmektedir. (Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, IV, 31) Sened yönünden rivayetin sorunlarına işaret eden Sâidî, mana olarak onu destekleyen bir *şâhid* olmadığını söyler. Sâidî, *Fezâilu's-Sahâbe*, I, 445.

⁶¹ Beyhakî, Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şu'abu'l-İmân*, I- XIV, Thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, 2003, I, 307.

⁶² Taberânî, *el-Evsat*, V, 94, No: 4771.

⁶³ Taberânî, *el-Kebîr*, XII, 142, No: 12709. Buhârî, rivayetin senedinde yer alan Abdullah b. Hırâş eş-Şeybânî hakkında, *münkerul-hadis* değerlendirmesini yaparken (*et-Târîhu'l-Kebîr*, V, 80), Zekeriya b. Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/920), onun çok zayıf olduğunu, hatta hadis uydurduğunu; Muhammed b. Ammar el- Mevslî (ö.?) ise onun *kezzâb* olduğunu söylemiştir. (İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 173). Sâidî, senedindeki bu ciddi illete rağmen, rivayetin, başka tarîklerle desteklendiği için metin itibarıyla *sabit* bir hadis olduğunu ileri sürmektedir (Sâidî, *Fezâilu's-Sahâbe*, I, 430.)

⁶⁴ Kütüb-i Sitte imamlarından sadece İbn Mâce'nin kendisinden nakilde bulunduğu Hüseyin b. Ebi's-Seriyy (ö. 240/855) hakkında kardeşi Muhammed'in, “Kardeşimden hadis yazmayın, çünkü o bir yalancıdır! (İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XIV, 329; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 599-600) dediği kaydedilmektedir.

⁶⁵ Abdullah İbnu's-Seriyy'den mezkûr hadisi rivayet eden Halef b. Temîm (öl. 206 veya 213 h.) onu “*miskîn, âbid ve sadûk*” biri olarak tanıtırken (İbn Adiy, *el-Kâmil*, IV, 212) İbn Hibbân, onun Ebû İmran el-Cüvenî'den uydurma olduğu bilinen şeyler rivayet ettiğini, ondan hadis almanın ancak uyarı maksadıyla caiz olabileceğini belirtmektedir. (İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 527, 528.) Rivayeti *et-Târîhu'l-Kebîr*'de Hasan b. Sabbah-Halef b. Temîm-Abdullah b. Seriyy-Muhammed b. Münkedir-Câbir isnadıyla kaydeden Buhârî de Abdullah'ı tanımadığını ve onun Muhammed b. Münkedir'den hadis

Muhammed ibnu'l-Münkedir – Câbir b. Abdillâh isnadıyla naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

إِذَا لَعِنَ آخِرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَوْلَهَا فَمَنْ كَتَمَ حَدِيثًا فَقَدْ كَتَمَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

“Bu ümmetin sonradan gelenleri, evvelkilere lanet okuduğu vakit her kim bir hadis gizlerse Allah'ın indirdiği (Kur'anı) gizlemiş olur.”⁶⁶

Bu hadisin muhataplarının Rafizîler ve Haricîler olduğunu belirten Suyûtî, sahabeye dil uzatılan zamana ulaşanların, onların faziletlerini ve menkıbelerini açığa çıkarıp yaymakla yükümlü olduklarını söylemektedir. İbn Mâce şârihinin, bu uğurda yani ashâbın faziletleriyle ilgili hadisleri yayma uğruna ağır bedeller ödeyen bazı âlimleri örnek gösterirken, bunların başında, Hz. Ali'nin faziletlerine dair bir eser yazan ancak Muaviye'nin faziletini inkâr ettiği için ağır şiddete maruz kalan Nesâî örneğini vermesi⁶⁷ ilginçtir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi sebb rivâyetleri, Şia'nın sahabe hakkındaki olumsuz tavrına karşı kullanılan önemli naklî delillerdir.⁶⁸ Yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz rivayetlerin teknik bakımdan birçok kusurdan hâlî olmadığına yer yer işaret ettik. Ne var ki Sünnî doktrinde söz konusu rivayetler, Hz. Peygamber'in yakın/uzak gelecekte vuku bulacak olumsuzluklar hususunda ümmetine yaptığı uyarılar şeklinde anlaşılmıştır. Bu durum genel geçer peygamber tasavvurunu da desteklediğinden hadislerin isnatlarındaki kusurlar görmezlikten gelinmiştir. Elbette Hz. Peygamber (s.a.) birbirlerine hakaret etmemeleri yönünde müminlere hiç uyarıda bulunmamış değildir. Ancak bu uyarılar, Şia veya benzer kanaatleri taşıyan başka hareketlere karşı delil olarak kullanılmaya uygun gözükmemektedir.

Hz. Ali'nin faziletleri bağlamında tedavüle çıkarılan sebb rivayetlerinin de tarihsel gerçekliği olan bir temele dayandırıldığını söylemiştik. Onlarda olduğu gibi bütün sahabilere ilişkin olarak aynı içerikli rivayetlerde de tarihsel bir arka planın mevcudiyeti söz konusudur. Bu bağlamda örnek olarak işaret edeceğimiz bir hadis, yukarıda zikrettiğimiz sahabeye hakaret etmeyi kınayan rivayetlere kaynaklık etmesi açısından kayda değerdir. Yani sahabeyi (dolayısıyla dini) savunmak adına tedavüle çıkarılmış olan rivayetler gelişigüzel uydurulmamış, Rasûlullah dönemine kadar uzanan bir asla dayandırılmışlardır. O da Ebû Saîd el-Hudrî tarikıyla nakledilen şu meşhur hadistir:

---

işittiğini bilmediğini kaydetmektedir. (Buhârî, *el-Kebîr*, III, 197.) Nitekim Ebû Nuaym da Abdullah'ın, İbn Münkedir, Ebû İmran ve başkalarından *münker* rivayetlerde bulunduğunu kaydetmektedir. (Ebû Nuaym, *ed-Duafâ*, thk. Fâruk Hammade, Dârus-Sekafe, Dâru'l-Beydâ, 1984, s. 98.)

⁶⁶ İbn Mâce, *Sunne*, 24, No: 263; Taberânî, I, *el-Evsat*, 136, No: 430; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XVII, 5; *Tebyînu Kezibi'l- Müfterî*, 30-31.

⁶⁷ Suyûtî, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, 23.

⁶⁸ Bu noktada katı bir Şiî aleyhtarı olan İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *es-Sevâ'iku'l-Muhrika fi'r-Redd 'alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*, Lahor, 1895, (aynı müellife ait *Tathîru'l-Cenân ve'l-Lisân 'ani'l-Hutûr ve't-Tefevüh bi-Selbi Muaviye b. Ebî Süfyân* ile birlikte) adlı eseri tipik bir örnek teşkil eder.

“Sahâbîlerime لا تسبوا أصحابي، فلو أن أحدكم أنفق مثل أحد ذهباً ما بلغ مد أحدهم، ولا نصيفه”⁶⁹ sövmeyiniz. Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altını Allah yolunda harcasa, onlardan birinin iki avuç (hurma) sadakasına erişemez; hatta bunun yarısına da ulaşamaz”⁶⁹

Sebb rivayetlerinde, bu rivayette temelini bulan “sahabeye sövmeme” vurgusu korunurken, değişik tasarruflarla muhataplara gerekli mesajlar verilmiştir. Sahabeye dil uzatmayı kınayan diğer rivayetlerle kıyaslandığında ilk bakışta aralarında bir uyum gözükse de, tarihsel bağlamı göz önüne alındığında işbu Ebû Saîd rivâyetinin gerçekte diğerlerinden farklı bir içeriğe sahip olduğu görülür. Başka bir deyişle bu rivayet, diğerlerinde olduğu gibi Şia’nın sahabe hakkındaki eleştirilerine karşı kullanılmaya elverişli değildir. Bunu görmek için rivayetin tarihsel bağlamına bakmak yeterlidir.

Rivayetin vürûd sebebi Halid b. Velid (ö. 21/642) ile Abdurrahman b. Avf (ö. 32/653) arasında cereyan eden bir tartışmaya dayanmaktadır. Mekke’nin Fethinden hemen sonra Allah Rasûlu, Halid b. Velid komutasındaki bir seriyeyi Mekke’ye bir günden daha az mesafedeki Cezîmeoğullarına gönderir. (Hâlid, Hz. Peygamber’in emri gereği onları İslâm’a da’vet eder. Ancak onlar "Biz İslâm'a girdik" demek yerine " صَبَّأْنَا ، صَبَّأْنَا " (Şirkten çıktık, şirkten çıktık) derler. Bunun üzerine Hâlid, onlardan bazılarını öldürür, bazılarını da esir alır. Esirleri dağıtan Hâlid, bir süre sonra herkesin kendi esirini öldürmesini emreder. Ancak sahabiler buna itiraz ederler.

Sahabiler seferin akabinde durumu Hz. Peygamber'e bildirirler. Allah’ın Elçisi de “Ey Allah’ım! Ben, Hâlid’in yaptığı bu işten Sana sığınırım!”⁷⁰ demek suretiyle yapılan bu muameleye tepkisini ifade eder.

Bu olay üzerine Halid b. Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında ciddi bir tartışma yaşanmış, Abdurrahman, bu yaptığından dolayı Halid’i kınamıştır. Bu iki büyük sahâbi arasında cereyan eden uzunca diyalogun sonunda Hâlid’in saldırma emrini Rasûlüllah’tan aldığı söylemesi bardağı taşıran son damla olmuş, Abdurrahman, Halid’i Allah Rasûlü’ne iftira atmakla itham etmiştir. Bunun üzerine Halid, Abdurrahman’a ağır hakaretlerde bulunmuştur.

Hz. Peygamber, bu olanlar kendisine intikal edilince, Halid’e kızmış ve ona şu uyarıda bulunmuştur:

يا خالد ! ذروا لي أصحابي متى ينك أنف المرء ينكى المرء، ولو كان أحد ذهباً تنفقه قيراطاً قيراطاً في سبيل الله لم تترك غدوة أو روحة من غدوات أو روحات عبد الرحمن.

“Ey Hâlid! Ashabımı bırak, bir kimsenin kibri yok edildiğinde kendisi yok edilmiş olur. Birisi Allah yolunda tonlarca altın bile infak etse Abdurrahman’ın (Allah yolunda attığı) bir adımı (kadar değere) ulaşamaz.”⁷¹

Hz. Peygamber’in Halid’e hitaben yaptığı uyarı, kaynaklara farklı biçimlerde yansımıştır. Bu uyarı, Vâkîdî’den (ö. 207/822) farklı olarak İbn Hişâm (ö. 218/833) ve Taberî’de (ö. 310/922) şu şekilde yer almaktadır:

مهلا يا خالد! دع عنك أصحابي فوالله لو كان لك أحد ذهباً ثم أنفقته في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته

⁶⁹ Buhârî, Fezâilu'l-Ashab, 5, no: 3673; Müslim, Fezâilu's Sahâbe, 22, no: 6487; Ebû Davud, Sünne, 9, no: 4658; Tirmizî, Menâkıb, 58, no: 3861; İbn Mâce, Sunne, 1, no: 161.

⁷⁰ Buhârî, Meğâzî, 59; Ahkâm, 35; Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, Thk. Marsden Jones, ‘Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1984, III, 881; İbn Sa’d, *Tabakât*, V, 33.

⁷¹ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, III, 880

“Sakin ol Ey Halid! Ashabımı (rahat) bırak. Vallahi Uhud Dağı kadar altının olsa, sonra da onu Allah yolunda infâk etsen, ashabımdan birinin veya Abdurrahmân'ın (Allah yolunda attığı) bir adım (kadar değere)ulaşmış olamazsın”⁷²

Hız. Peygamber'in bu uyarısında Halid'i başka sahabilerinden ayrı tuttuğu gözlerden kaçmamaktadır. Bu sahabilerin, Abdurrahman b. Avf'ın da aralarında bulunduğu Bedir ehli olduğu, başka rivayetlerden de anlaşılmaktadır. Nitekim bunlardan birinde Rasûlullah'ın (s.a.) “Ey Hâlid, Bedir ehlinden bir adama niçin eziyet ediyorsun. Şayet sen Uhud Dağı kadar altın infak etsen, onun ameline ulaşamazsın” dediği ifade edilmektedir. Halid'in “Ey Allah'ın elçisi! Onlar, üzerime geliyor, ben de karşılık veriyordum” demesi üzerine Hız. Peygamber (s.a.) Halid'in de gönlünü alırcasına diğer sahabileri de şöyle uyarmıştır: “Sizler de Halid'e eziyet etmeyiniz. Zîra o, Allah'ın kâfirler üzerine salıverdiği kılıcıdır.”⁷³

Allah Rasûlü (s.a.) burada, birbirlerine hakaret etmemeleri istikametinde tüm ashabını uarmaktadır. Rasûlullah'ın bu ikazı kaynaklarda “Ashabıma dil uzatmayın...”, “Ashabıma eziyet etmeyin...” “Onlara dokunmayın, onları bana bırakın...” gibi ifadelerle nakledilmiştir. Esasen Müslümanların birbirlerine saygılı ve nazik davranmalarını, birbirlerini incitecek ifadelerle tartışmalarını öğütleyen bu hadis, vürûd sebebi göz ardı edilmek suretiyle bağlamından çıkarılmış ve Şia'nın olumsuz sahabe telakkîsini bertaraf etmeyi amaçlayan naklî bir delile dönüştürülmüştür. Diğer bir ifadeyle rivayetin sebep-i vürûdü ile sebep-i zikri arasında hiçbir münasebet söz konusu değildir. Burada dikkati çeken en önemli husus, rivayetin orijinalindeki muhatab, (Halid b. Velîd) iken, (لَا تَسُبُّوا) ifadesiyle tüm ümmet olarak gösterilmiştir. Hatta “Müstakbel Müslümanlar Rasûlullah'ın sağlığında hazır farzedilerek hitâb edilmiştir” diyen⁷⁴ merhûm Kâmil Mîras, hadisteki “Dil uzatmayınız!” hitâbının Müslümanlardan sahabî olmayanlara yönelik olduğunu belirtmektedir. Buradan Şia'nın sahabe hakkındaki kanaatlerinde haklı olduğu veya sahabeye hakaret etmede herhangi bir sakınca olmadığını söylemek istemediğimizi her halde izaha gerek yoktur. Ancak “لَا تَسُبُّوا” rivayeti, asıl bağlamından koparılmak suretiyle sahabeye hakaret etmeyi bir doktrin olarak benimseyen Şia'yı ikaz eden bir format kazanmıştır. Dahası, kanaatimizce, çeşitli ifadelerle sahabeye hakaret edenleri lanetleyen ve muhtevası bu hadisle örtüşen birçok rivayetin tedâvüle çıkarılmasında ilham kaynağı olmuştur.

Fezâilu's-Sahâbe veya Menâkibu's-Sahâbe gibi üst başlıklar altında hadis literatüründe yer alan rivayetler tarandığında, Şia ve Ehl-i Sünnet'in hadislerle birbirlerine göndermede buldukları gerçeği açıkça görülecektir. Bu rivayetlerin örnekleri elbette yukarıdakilerle sınırlı değildir. Ancak biz zikrettiğimiz örneklerin yanısıra maksadımızı daha iyi ifade etmesi bakımından aşağıdaki rivayetlerin gözden geçirilmesini yeterli görüyoruz:

⁷² İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 877; Taberî, *Târîh*, III, 178.

⁷³ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 30; İbn Hanbel, *Fezâilu's-Sahâbe*, I, 66, no: 13; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XVI, 242.

⁷⁴ Mîrâs, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV-XII (I-III, Ahmed Naîm), DİB y. Ankara, 1978, IX, 342.

“Her kim **Ali**'ye dil uzatırsa bana dil uzatmış sayılır”⁷⁵; **Ali**'ye eziyet eden bana eziyet etmiş olur.⁷⁶

“Kim **ashabıma** dil uzatırsa bana eziyet etmiş olur; bana eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur.”⁷⁷

“Ey **Ali**! Seni müminden başkası sevmez; münafıktan başkası da sana buğzetmez.”⁷⁸ **Ali**'yi sevmek imandır; ona buğzetmek ise küfürdür.”⁷⁹

“**Ebû Bekir** ve **Ömer**'i sevmek imandır; onlara buğzetmek ise küfürdür.”⁸⁰

“**Ebû Bekir** ve **Ömer**'e münafıklardan başkaları buğzetmez”⁸¹

“Bir mümin **Ali**'ye buğzetmez; bir münâfık da onu sevmez”⁸²

“**Ashabım** yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz”⁸³

“**Ehl-i Beyt'im** yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayete erersiniz”⁸⁴

“Yıldızlar gökyüzünün emniyetidir. Yıldızlar gitti mi gökyüzünün başına gelecek olanlar gelir. Bunun gibi ben de **ashabım** için bir emniyetim. Ben gittim mi, **ashabıma** vadolunanlar gelir. **Ashabım** da ümmetim için bir emniyettir. **Ashabım** gitti mi ümmetime vadolunan şeyler gelir.”⁸⁵

“Yıldızlar gökyüzünün emniyetidir. Yıldızlar gitti mi gökyüzünün başına gelecek olanlar gelir. Bunun gibi ben de **ashabım** için bir emniyetim. Ben gittim mi, **ashabıma**

⁷⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, VI, 324, No: 27284.

⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 374, No: 32099.

⁷⁷ İbnu'l-Uşârî, *Fezâilu Ebî Bekr*, 81, no: 61.

⁷⁸ Humeydî, *el-Müsned*, I, 31, No: 58; Nesâî, *Fezâilu's-Sahâbe*, 83, No: 50; Tirmizî, Menâkıb, 20, no: 3717.

⁷⁹ İbn Şâzân, *Mie Menkbe*, 70.

⁸⁰ İbnu'l-Uşârî, *Fezâilu Ebî Bekr*, 85, no: 57.

⁸¹ İbn Hanbel, *Fezâilu's-Sahâbe*, I, 394, no: 597; İbn Adiy, *el-Kâmil*, IV, 288; Hatîb, *Târîhu Bağdat*, X, 235; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, XXX, 144. İbn Hacer, hadisin ravilerinden Mualla b. Hilâl'in *kezzâb* olduğunda ittifak olduğunu belirtir. Ancak bu sözün mana olarak doğru olduğunu kaydeder (İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzan*, I-VII, Müessesetu'l-E'lemî, Beyrut, 1986, II, 96).

⁸² Müslim, İman, 131, no: 240; Tirmizî, Menâkıb, 20, no: 3736; İbn Mâce, Sunne, 11/4, no: 114; Nesâî, *el-Kübrâ*, V, 47, 137, no: 8153, 8485-8488; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XII, 77, no: 32777; Taberânî *el-Kebîr*, XXIII, 374; *el-Evsat*, II, 337, no: 2156; V, 87, no: 4751. Bu rivayet Hz. Ali'den mevkûf olarak “Münafık bizi sevmez, mümin bize buğzetmez.” şeklinde de nakledilmektedir. İbn Ebî Şeybe, *A.g.e.*, a. y. no: 32779.

⁸³ Zehebî (ö. 748/1348) bu hadisin Bağdat kadısı Cafer b. Abdilvâhid el-Haşimî'nin (ö. 258/872) uydurmalarından biri olduğunu söylemektedir Abbasi halifesi Me'mun (ö. 213/833), Bağdat kadılığını yapmakta olan meşhur fakih Yahya b. Eksem'i (ö. 242/857) azledip yerine Cafer b. Abdilvâhid'i tayin etmiştir. İbn Adiy'in *münkeru'l-hadis* ve *hadis hırsız* olarak nitelediği (*el-Kâmil*, II, 155.) Kadı Cafer ise Müstaîn-Billâh (ö. 252/866) tarafından azledilip Basra'ya sürgün gönderilmiştir. (Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I-IV, Thk. Ali el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y., II, 141-142; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzan*, I, 254).

⁸⁴ İbn Hacer, Ahmed b. İshak b. Nebî b. Şerî (an ebîhi-an ceddihî) isnadıyla içinde felaket denilebilecek rivayetlerin mevcut olduğu bir nüshadan söz etmekte ve bu felaketler arasında “Ehl-i Beyt'im yıldızlar gibidir...” rivayetini de zikretmektedir. (İbn Hacer, *Lisân*, I, 136) Şevkânî ve Fettenî'nin bu rivayet için “*min nüshati Nebî el-Kezzâb*” değerlendirmelerine atıfta bulunan Meylânî, bunun Ehl-i Sünnetin Sahabe telakkisiyle bağdaşmadığını zira Nebî'in sahabi olduğunu hatırlatmaktadır. (Meylânî, *Hulâsetu Abekâtu'l-Envâr, fî İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr -Hadisu's-Sefîne-*, el-Mektebetu'l-İslâmiyyeti'l-Kübrâ, Tahran, 1401, s. 155-156) Oysa İbn Hacer'in de işaret ettiği gibi burada Kezzâb olarak tavsif edilen Nebî'in kendisi değil ona nispet edilen nüshadır. Kûfe'ye yerleşen sahabilerden olduğu söylenen Nebî b. Şerî el-Eşcaî için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 422.

⁸⁵ Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe*, 51, no:2531; Taberânî, *el-Kebîr*, XI, 53, XX, 360, no:11023, 846; *el-Evsat*, VII, 6, No: 6687.

vadolunanlar gelir. Ehl-i Beyt'im de ümmetim için bir emniyettir. Ehl-i Beyt'im gitti mi ümmetime vadolunan şeyler gelir."⁸⁶

Sonuç ve Değerlendirme

Ehl-i Sünnet nezdinde sahabe ile Ehli- Beyt birbirinin alternatifi değildir. Ehl-i Beyt sevgisi sünnî İslam geleneğinde önemli bir yer teşkil etmesine rağmen, Ehl-i Beyt genel olarak sahabeden ayrı değerlendirilmemiştir. Kısacası, Ehl-i Sünnet'in övgü üzerine inşa edilen sahabe tasavvuruna Ehl-i Beyt de dâhildir. Ne var ki, Şia nezdinde sahabe ile Ehl-i Beyt kesin bir çizgiyle birbirinden ayrılmıştır. Buna göre Ehl-i Beyt'in masumiyeti ve Sahabenin hemen hemen tamamının İslam'a ihanet ettiği düşüncesi, îmânî bir düstûr olarak benimsenmiştir. Bu Şîî telakkî Ehl-i Sünnet cephesinde büyük bir tepki görmüştür. Sahabenin faziletlerine dair rivayetlerin toplanması ve nakledilmesi teşvik edilmiş, bu hususa ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir.

Hız. Ali ve/veya Ehl-i Beyt hakkındaki rivayetlerle sahabe hakkındaki rivayetleri genel hatlarıyla mukayese ettiğimizde *övgü* ve *sövgü* ifade eden bir takım kavramların ön plana çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunda hiç şüphesiz Muaviye b. Ebî Süfyân'dan itibaren Emevîlerin Ehl-i Beyt'e uyguladıkları sebb/hakaret politikalarının yanı sıra Şia'nın sövgüye dayalı sahabe telakkîsinin büyük etkisi vardır. Şöyle ki, Ehl-i Beyt veya Hız. Ali'yi sevmenin teşvik edildiği, onlara buğzetmenin kınandığı rivayetler bilhassa Emevî uygulamalarını hedef almaktadır. Aynı muhtevaya sahip sahabeye ilişkin rivayetlerin ise, özellikle Şia'yı hedef aldığı anlaşılmaktadır. Bu husus, temelde siyasî olan mezhep çatışmalarının belli rivayet kalıplarının teşekkülüne etkisini göstermesi bakımından kayda değerdir. İlgili rivayetlerde karşılıklı olarak *sebb*, *şetm*, *buğz*, *hubb*, *velâ* gibi mefhumlar üzerinden mesajlar verilmiş olması bu durumu teyid etmektedir. Genel olarak sahabeye veya Hız. Ali'ye hakaret (*sebb/şetm*) etmeyi kınayan rivayetlerin, Hız. Peygamber döneminde bir karşılığı olmakla beraber hem Ehl-i Sünnet hem de Şia taraftarlarınca bağlamlarından koparılıp polemik malzemesine dönüştürülmüş olması burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

KAYNAKÇA

Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-XII, Thk. Cemâl 'Aytânî, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

Buharî, Muhammed b. İsmâil, *es-Sahîh, Mevsuatü'l Hadisi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000.

....., *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

....., *el-Edebu'l-Müfred*, Thk. M. Fuad Abdülbâkî, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiye, Beyrut 1989.

⁸⁶ İbn Hanbel, *Fezâilu's-Sahâbe*, II, 671, No: 1145; Taberânî, *el-Kebîr*, VII, 22, No: 6275; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 1377, VI, 2156, No: 3676, 5926. Hâkim, rivayetin *sahîh* olduğunu belirtirken, Zehebî *mevzû'* olduğunu zannettiğini ifade etmektedir); İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XL, 20.

Cârullah, Mûsa Bigiyef, *el-Veşta fî Nakdı 'Akâidi's-Şîa*, Necefu'l-Eşref Matbaası, Irak, 1935.

Ebû Davud, Suleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, *Mevsû'atu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000.

Ebû Nuaym, Abdullah b.Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî, *Tesbîtu'l-İmâme ve Tertîbu'l-Hilâfe*, Dâru'l-İmam Müslim, Beyrut, 1986

....., *ed-Duafâ*, Thk. Fâruk Hammade, Dâru's-Sekafe, Dâru'l-Beydâ, 1984.

....., *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fî Ulûmi ve Mustalahi'l-Hadîs*, 'Âlemu'l-Ma'rife, Cidde, 1983, s. 467- 468.

Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Ali İbnu'l-Müsennâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I-XIII, Thk. H. Selm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk, 1984.

Hâkim, Ebu Abdilâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-X, Thk. H. ed-Demirdâş Muhammed, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2000.

Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *es-Sünne*, I-III, Thk. Atiyye ez-Zehrânî, Dâru'r-Râye, Riyad, 1410 h.

Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd* (Zehebî ve İbn Neccâr Zeylleriyle birlikte), I-XXIV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

....., *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, Thk. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1986

....., *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbu's-Sâmi'*, I-II, Thk. M. Accâc el-Hatîb, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996.

Heytemî, Ebû'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Muhammed İbn Hacer, *es-Sevâ'iku'l-Muhrika fî'r-Redd 'alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*, Lahor, 1895. (*Tathîru'l-Cenân* ile birlikte).

....., *Tathîru'l-Cenân ve'l-Lisân 'ani'l-Hutûr ve't-Tefevvüh bi-Selbi Muaviye b. Ebî Süfyân* Lahor, 1895. (*es-Sevâ'iku'l-Muhrika* kenarında)

Humeydî, Ebu Bekr Abdullah b. Zübeyr, *el-Müsned*, I-II, Thk. Habîburrahmân el-E'zamî, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, t.y.

İbn Adiy, Abdullah b. Adî b. Abdullah, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, I-VII, Thk. Yahyâ muhtâr Ğazâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali İbnu'l-Hasen b. Hibetullah, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, I-LXXXX, Thk. Ali Şîrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

....., *Tebyînu Kezîbi'l-Müfterî Fîmâ Nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, 1404 h.

İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr abdulah b. Muhammed, *Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, I-VII, Thk. K. Yusuf el-Hût, Riyâd, 1409.

İbn Ebi'l-Hadîd, Abdulhamid b. Hibetullah b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I-XX, Thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y. 1959.

İbn Ebi'l-İzz, Ali b. Ali B. Muhammed; *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Ş. Arnavut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-VI, (thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Ömer Sellâmî, Ali b. Mes'ûd), Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 1997.

....., *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989.

....., *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, thk. A. Ahmed Abdulmevcûd, A. Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

....., *Lisânu'l-Mîzân*, I-VII, Müessesetu'l-E'lemî, Beyrut, 1986.

İbn Hanbel, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, -Birleşik Baskı-Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Ürdün, 2005; ayrıca, I-LII, Thk. Heyet, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999-2008

....., *Fezâilu's-Sahâbe*, I-II, Thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd, 1426 h.,

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, I-II, Thk. Hamdî Abdü'l-Mecîd es-Selefi, Dâru's-Sumey'î, Riyâd, 2000.

....., *es-Sikât*, I-IX, Thk. Şerefuddîn Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975.

....., *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîb-i İbn-i Balabân*, I-XVIII, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdü'l-Melik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen, Mevsû'atu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000.

İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, I-VIII, Dâru's- Sâdır, Beyrut, 1985.

İbn Şâzân, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasen el-Kummî, *Mie Menkabe min Menâkibi Emîri'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib ve'l-Eimmeti min Veledihî*, Thk. Nebîl Rıza Ulvân, İntişârât-ı Ensâriyân, Kum, 1413 h.

İbnu'l-Uşârî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali, *Fezâilu Ebî Bekr es-Sıddîk*, Thk. Amr Abdu'l-Mün'im, Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, Tanta, 1993.

Lâlekâî, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Hasen b. Mansur et-Taberî, *Şerhu Usûli İtikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, I-IX, Thk. Ahmed b. Saîd b. Hamdan el-Ğâmidî, Dâru Taybe, Riyad, 1418.

Mahmûd Saîd b. Muhammed Memdûh, *Ğâyetu't-Tebcîl ve Terku'l-Kat'i fi't-Tafdîl, Risâle fi'l-Mufâdale Beyne's-Sahâbe*, Dâru'l-İmam et-Tirmizî, Dubai, 2005.

Meylânî, es-Seyyid Ali el-Hüseynî, *Hulâsetu Abekâtu'l-Envâr, fi İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr-Hadîsu's-Sefîne*, el-Mektebetu'l-İslâmiyyeti'l-Kübrâ, Tahran, 1401.

Mîrâs, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV-XII (I-III, Ahmed Naîm), DİB y. Ankara, 1978.

Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh, Mevsuatu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *Fezâilu's-Sahâbe*, Thk. Faruk Hammâde, Dârus-Sekafe, Mağrib, 1984.

....., *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-VI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Thk. Abdulğaffâr Süleymân el-Bündârî, Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut, 1991.

Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Musa, *Fıraku's-Şîa*, (Mûsa Cârullah'ın *el-Veşîa*'sıyla birlikte) Necefü'l-Eşref Matbaası, Irak, 1935.

Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, *Şerhu Müslim*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392 h.

Sâ'idî, Su'ûd b. 'Îd b. Umeyr, *el-Ehâdisu'l-Vâride fi Fezâili's-Sahâbe*, I-XII, et-Tab'atu'l-Lü'lüf, Medine, 1427.

Süleym, Ebû Sâdik Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Kûfî, *Kitâbu Süleym*, I-III, Thk. Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî, Dalîle Mâ, Kum.

Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, Kadîmî Kutubhâne, Karaçî, t.y.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mucemu'l-Kebîr*, I-XX, Thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.

....., *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, Thk. Tarık b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, I-XIII, Thk. Sidkî Cemîl el-Attâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmi*, *Mevsû'atu'l Hadîsi's Şerîf -el-Kütübü's-Sitte-* Birleşik Baskı, Daru's-Selâm, Riyâd, 2000.

Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, Thk. Marsden Jones, 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1984.

Yakubî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer, *Tarîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut t.y.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fi'l-Kütübi's-Sitte*, I-II, Thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1992.

....., *Mîzanu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, I-IV, Thk. Ali el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y.

....., *Telhîsu'l-Müstedrek*, Hâkim'in *el-Müstedrek*'i ile birlikte.

....., *Tezkiretu'l-Huffâz*, I-IV, Thk. Zekeriya Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'il-İlmiyye, Beyrut, 1998, III, 105.

....., *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.